

Temps, indrets i personatges per contextualitzar la *Iliada*

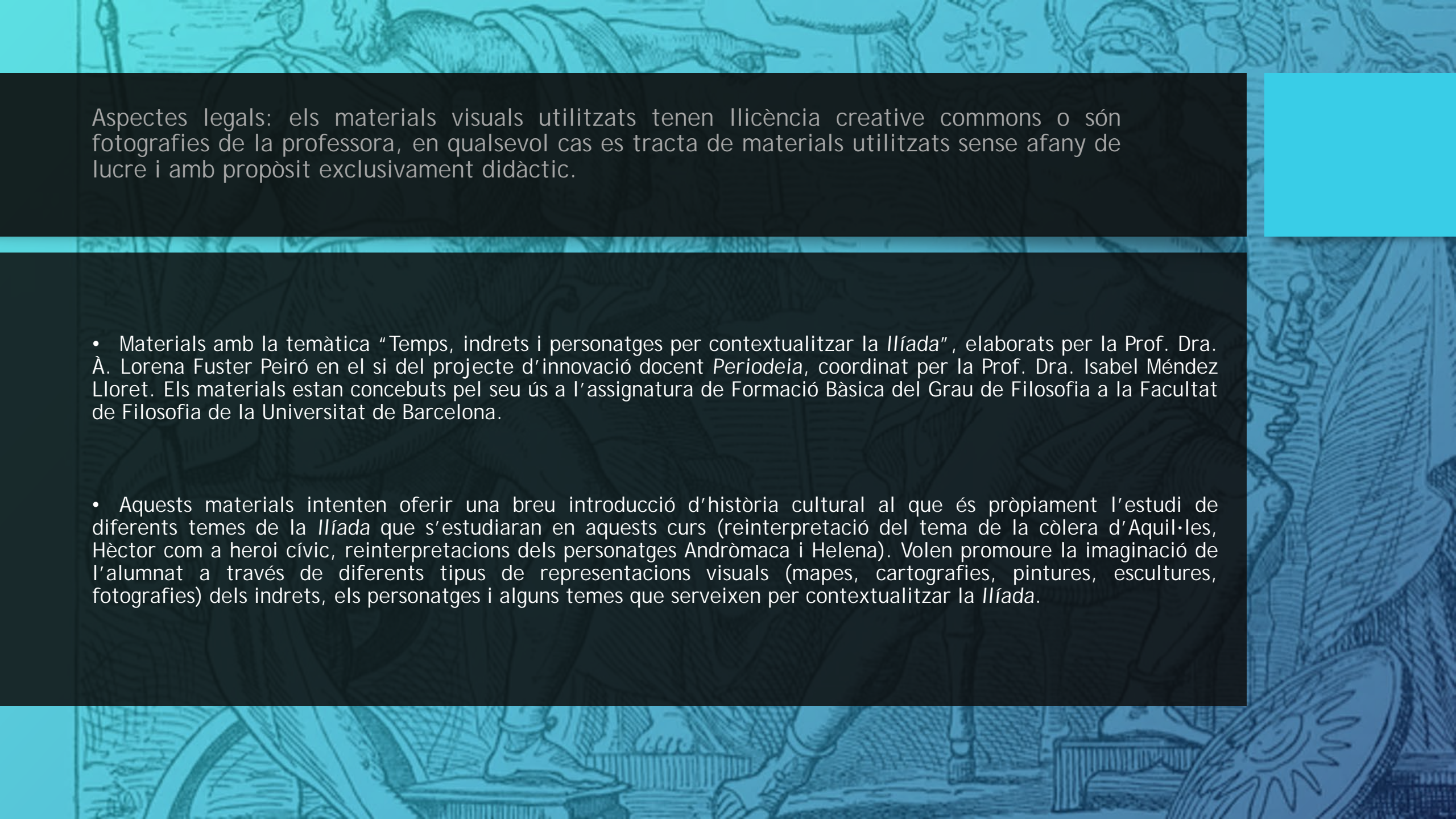
Per À. Lorena Fuster

Grau de Filosofia, 2019-2022

Universitat de Barcelona

Material docent d'ús exclusiu per a Història de la Cultura.

Projecte d'innovació docent *Periodeia*. <http://www.ub.edu/rimda/content/periodeia>

Aspectes legals: els materials visuals utilitzats tenen llicència creative commons o són fotografies de la professora, en qualsevol cas es tracta de materials utilitzats sense afany de lucre i amb propòsit exclusivament didàctic.

- Materials amb la temàtica “Temps, indrets i personatges per contextualitzar la *Ilíada*”, elaborats per la Prof. Dra. À. Lorena Fuster Peiró en el si del projecte d'innovació docent *Periodeia*, coordinat per la Prof. Dra. Isabel Méndez Lloret. Els materials estan concebuts pel seu ús a l'assignatura de Formació Bàsica del Grau de Filosofia a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona.
- Aquests materials intenten oferir una breu introducció d'història cultural al que és pròpiament l'estudi de diferents temes de la *Ilíada* que s'estudiaran en aquests curss (reinterpretació del tema de la còlera d'Aquil·les, Hèctor com a heroi cívic, reinterpretacions dels personatges Andròmaca i Helena). Volen promoure la imaginació de l'alumnat a través de diferents tipus de representacions visuals (mapes, cartografies, pintures, escultures, fotografies) dels indrets, els personatges i alguns temes que serveixen per contextualitzar la *Ilíada*.

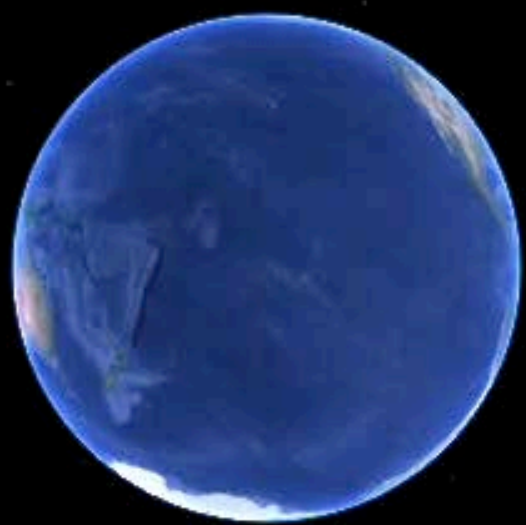
La Ilíada, tan a prop i tan lluny

Acostar-se a la *Ilíada* és fer un exercici d'imaginació històrica pel qual cal un joc de distància i proximitat: tenir consciència de la diferència perquè ens puguem adonar de les configuracions culturals i simbòliques específiques d'aquell moment i alhora tenir la confiança que aquest passat no és una alteritat radical inapropiable.

Preguntes guia

- Què ens saps de la Ilíada?
- Recordes cap capítol o escena memorable?
- I els noms de les figures protagonistes?
- Quins sons, paisatges, colors i olors imagines en aquesta història?
- Què té a veure la Ilíada amb la filosofia?

Començarem per donar-li un context cronològic i espacial.

CRONOLOGIA

EDAT DELS METALLS A GRÈCIA

Fins el s. XIX es pensava que la història de Grècia començava cap al s. VIII a. de C. i que les narracions sobre una etapa anterior eren fruit de la imaginació mitològica. Amb les excavacions es posa al descobert l'existència d'antigues cultures al mar Egeu, les anomenades civilitzacions Egees (Creta, Illes Cíclades i Micenes). La implicada a la Guerra de Troia és la civilització micènica (1600- 1200/1100 a. C).

Edat de coure o calcolític: Darrer estadi del neolític, des del 5000 a. de C.

Edat de bronze: Des del 3000 al 1200 a de C.

Edat de ferro: Des del 1200 a de C.

2600 a.C.

CULTURA MINOICA (2600-1500 a. C.)

Origen: CRETA. Excavacions d'Arthur Evans estableixen la diferenciació amb la cultura micènica. Societat no indoeuropea, palatina (ara en revisió arran de les noves excavacions dutes sota la supervisió de Jan Driessen i les anàlisis amb sintaxi espacial), talassocràtica, burocràtica centralitzada (?), influència política sobre Micenes, pas del coure al bronze, escriptura sil·làbica Lineal A.

CULTURA MINOICA

A horizontal timeline is shown with a dark teal arrow pointing to the right. The arrow is labeled 'CULTURA MINOICA'. Below the arrow, a horizontal line has two vertical tick marks. The first tick mark is labeled '2600 a.C.' and the second is labeled '1500 a.C.', both labels rotated diagonally.

2600 a.C.

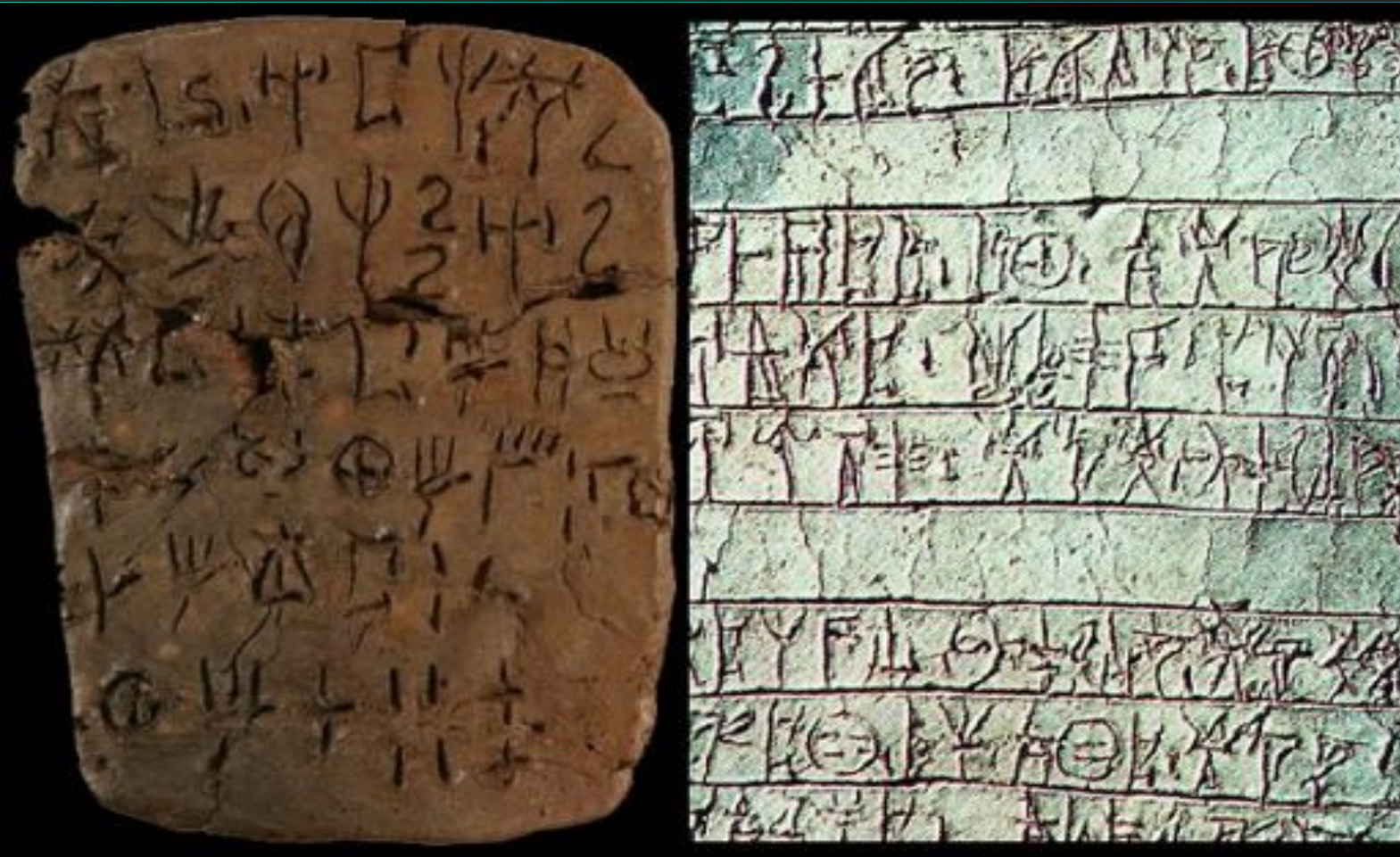
1500 a.C.

EDAT DELS METALLS A GRÈCIA

CULTURA MINOICA (2600-1500 a. C.)

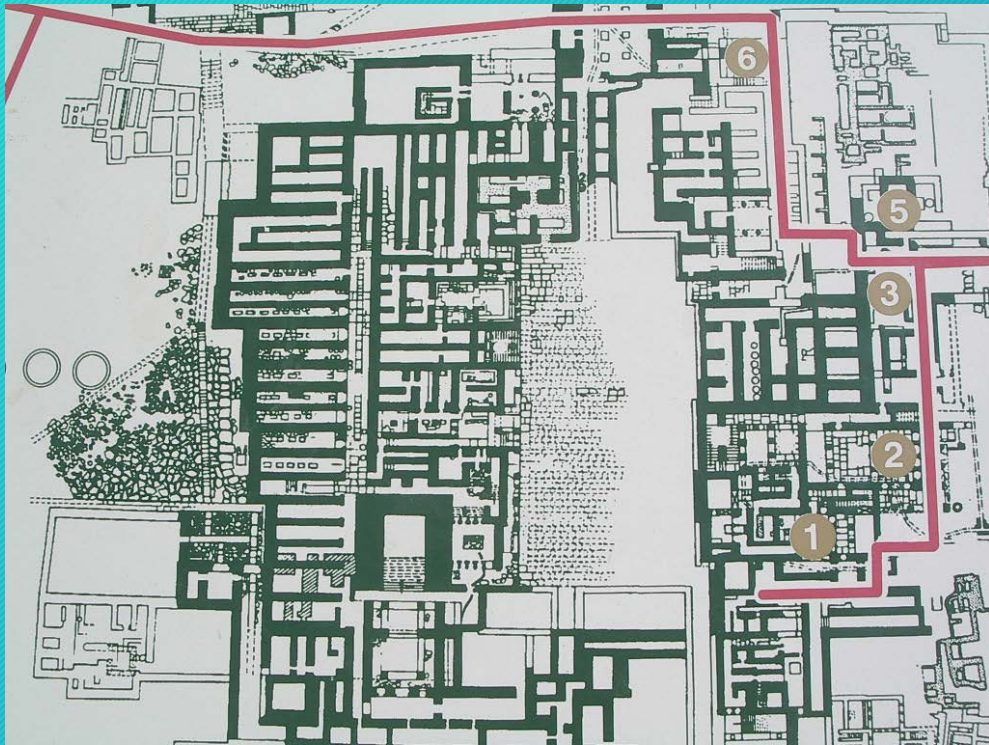

Esriptura Lineal A

- Aquestes tauletes de fang (que van ser cuites accidentalment per algun incendi) han estat trobades a Cnosos en les excavacions d' Arthur Evans (1851-1941).
- Grans dificultats per a la seva interpretació per escassetat de materials. S'ignora quina llengua és: però s'especula que no és indoeuropea

Palau de Cnosos (segons Evans, el palau de Minos) on es van trobar les tauletes en lineal A i lineal B

Reconstrucció del palau per part d'Evans (formigó, estil art decó)

Príncep dels Iliris. Ara sabem que és muntatge d'Evans

EDAT DELS METALLS A GRÈCIA

CULTURA MICÈNICA (1600- 1200/1100 a. C)

Origen: PELOPONÈS (Micenes, Tirint, Pilos...). Excavacions de Heinrich Schliemann (precedides de les de Frank Calvert). Societat indoeuropea, talassocràtica, nuclis de poder diferents (diverses pre-polis), bronze, escriptura sil·làbica Lineal B (context de la *Ilíada*).

EDAT DELS METALLS A GRÈCIA

CULTURA MICÈNICA (1600- 1200/1100 a. C)

Esriptura Lineal B

- Una part d'aquestes tauletes de fang (que van ser cuites accidentalment per algun incendi) han estat trobades a Cnosos en les excavacions d' Arthur Evans (1851-1941).
- Desxifrades abans per Alice Kober, força ignorada per la història, i finalment per Michael Ventris.
- La llengua correspon a un grec molt primitiu.

EDAT DELS METALLS A GRÈCIA

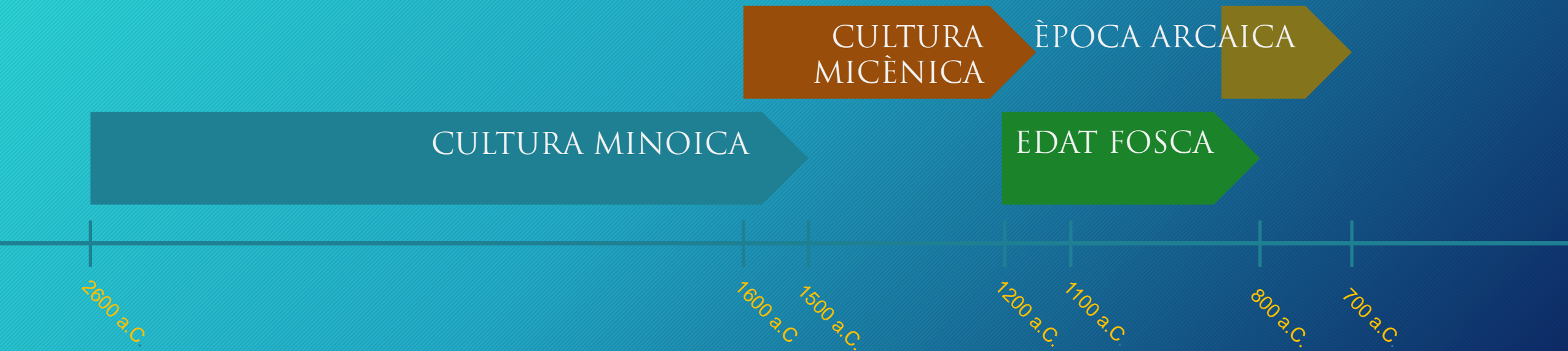
EDAT FOSCA (1200-800 a. C.)

Trencament cultural amb Micenes i desaparició escriptura lineal B. Desplaçament del bronze pel ferro, grans moviments poblacionals de tribus indoeuropees (dòrics, jonis, corintis...), economies autàrquiques no talassocràtiques, gestació de les polis

EDAT DELS METALLS A GRÈCIA

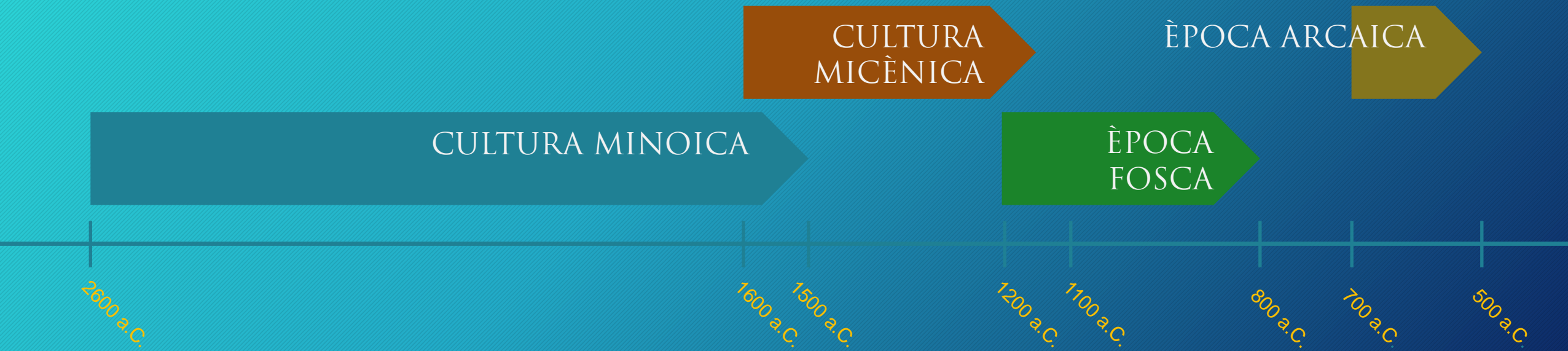
EDAT FOSCA (1200-800 a. C.)

EDAT DELS METALLS A GRÈCIA

ÈPOCA ARCAICA (700-500 a. C.)

Establiment de les polis, adopció alfabet fenici adaptat al grec (primers textos s. VIII a. C.), creació identitat comuna grega (context d'Homer)

HOMER: el nom d'una incògnita

Ὅμηρος (ostatge, penyora)

Hi ha molt poques conclusions sòlides sobre qui fou Homer: la més sòlida és que segurament vivia a Àsia Menor (pels trets lingüístics de les epopeies i pels coneixements geogràfics que mostra tenir de la zona).

Tampoc sabem gaire sobre com es representaven aquests poemes orals i quins eren els espectadors

La tradició deia que era un poeta cec i segurament de Quios, però no hi ha manera de confirmar la validesa d'aquestes dades. El fet és que "Homer" és el nom que la tradició va donar a l'aeda (o aedes) que suposadament van posar per escrit la Ilíada i l'Odissea

Des de l'època hel·lenística s'ha especulat sobre qui era Homer i si la Ilíada i l'Odissea eren obra d'un mateix autor. A. F. Wolf reobre el que s'ha anomenat "la qüestió homèrica", entorn l'autoria, la manera d'elaboració, la unitat de les epopeies i el moment en que va ser posades per escrit. Hi ha moltes hipòtesis contradictòries al respecte.

Sabem de la qualitat literària de qui va crear aquestes composicions, però no sabem qui el que també sabem que el que importa d'aquests poemes no és tant el que s'explica sinó la manera en que s'explica, el motiu pel qual són el fonament de la literatura occidental

"ho me horon": el que no veu

Reconstrucció de l'aparença que podia tenir l'escriptura primitiva de la *Iliada* (alfabet fenici adaptat al grec). Primers versos.

ΜΗΝΙΜΑΕΙΔΕΘΕΑ: ΡΗΘΒΙΑΔΕΩ: ΑΤΙΜΕΟΣ
ΟΜΟΜΕΜΗΜ: ΘΜΥΡΙΑΔΑΙΟΙΣ: ΑΓΓΕΕΘΗΚΕΝ
ΡΟΜΑΣΔΙΦΘΙΜΟΣ: ΥΥΤΑΣ: ΑΙΔΙΡΡΟΙΑΥΕΝ
ΗΡΩΩΝ: ΑΥΤΟΣΔΕ: ΕΩΡΙΑΤΕΥΤΕΚΥΜΕΞΙΝ
ΟΙΩΜΟΙΣΙΤΕΔΑΙΤΑ: ΔΙΟΣΔΕΤΕΜΕΙΕΤΟ: ΒΟΓΗ

Codex Iliada (V-VI d. de C.), cant VIII, 245-253.

CICLE TROIÀ

ORDRE SEGONS *CRESTOMATIA* DE PROCLE (NO EL FILÒSOF, FA UN RESUM I DÒNA L'ARGUMENT DE CADASCUNA): 8 POEMES EN HEXÀMETRE DACTÍLIC ORIGINATS EN LA TRADICIÓ ORAL COMPOSTOS PER DIFERENTS AUTORS EN DIFERENTS ÈPOQUES, NOMÉS ES CONSERVEN LA ILÍADA I L'ODISSEA

1. CÍPRIA O CANTS CIPRIS (KYPRIAS)
2. ILÍADA
3. ETIÓPIDA
4. LA PETITA ILÍADA
5. ILIUPERSIS
6. NOSTOI
7. ODISSEA
8. TELEGONIA I/O TESPRÓCIDA

An aerial photograph of the Aegean Sea region, showing the Greek archipelago and the surrounding landmasses. The sea is a deep blue, and the land is a mix of green and brown. The text is overlaid in the center of the sea.

INDRETS
DE LA *ILÍADA*

An aerial photograph of the Aegean Sea region, showing the sea in shades of blue and the surrounding land in green and brown. A white dot marks the location of Troia on the coast of the Gallipoli Peninsula. The text '• TROIA' is written in white next to the dot.

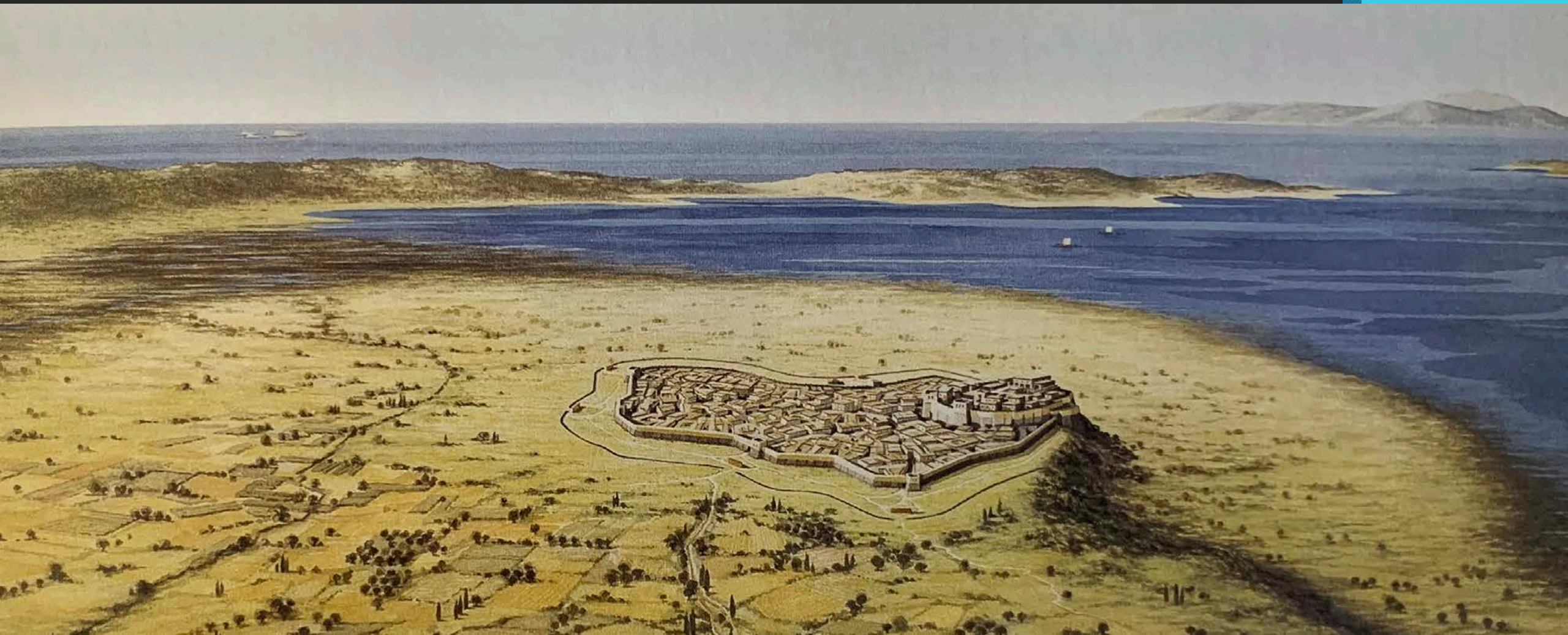
• TROIA

Troia segons la *Ilíada*: la sagrada, la ciutat encimbellada, la d'altres muralles, la dels carrers amples, la dels domadors de poltres, la de dones de cintura fina i de boniques trenes, de túniques precioses

Mapa àrab del s. XV de l'estret dels Dardanels. A l'època micènica ja era un punt estratègic en tant que comunicava els dos mars (Egeu i de Màrmara). Els vaixells carregaven metalls: coure, bronze, or, plata dels voltants del Mar Negre.

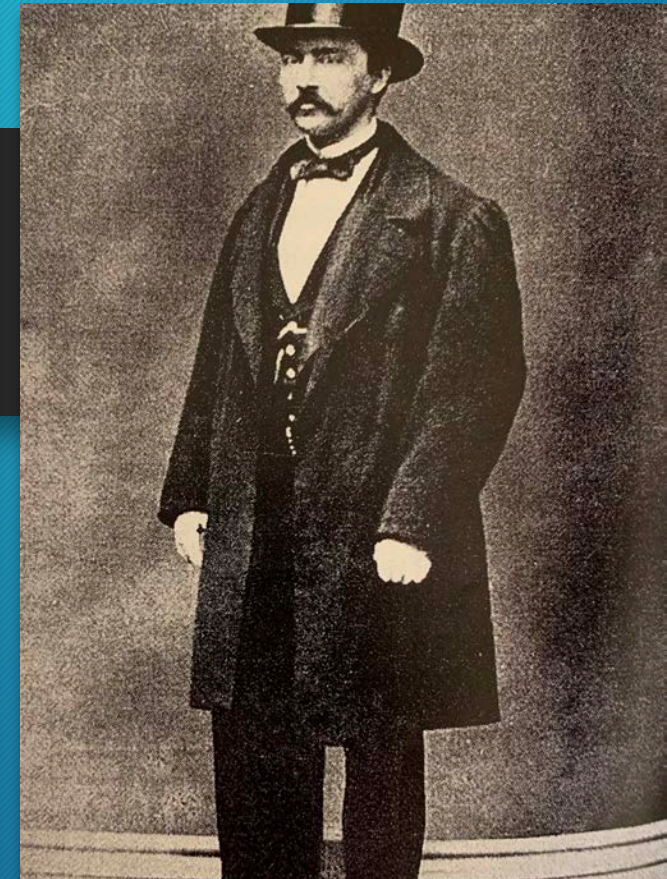
ÍLION: ENTRE LA TROIA MÍTICA I LA TROIA REAL

—»»»»
Heinrich Schliemann

Vierte vermehrte und verbesserte Auflage.

Mit vielen Kupfern.

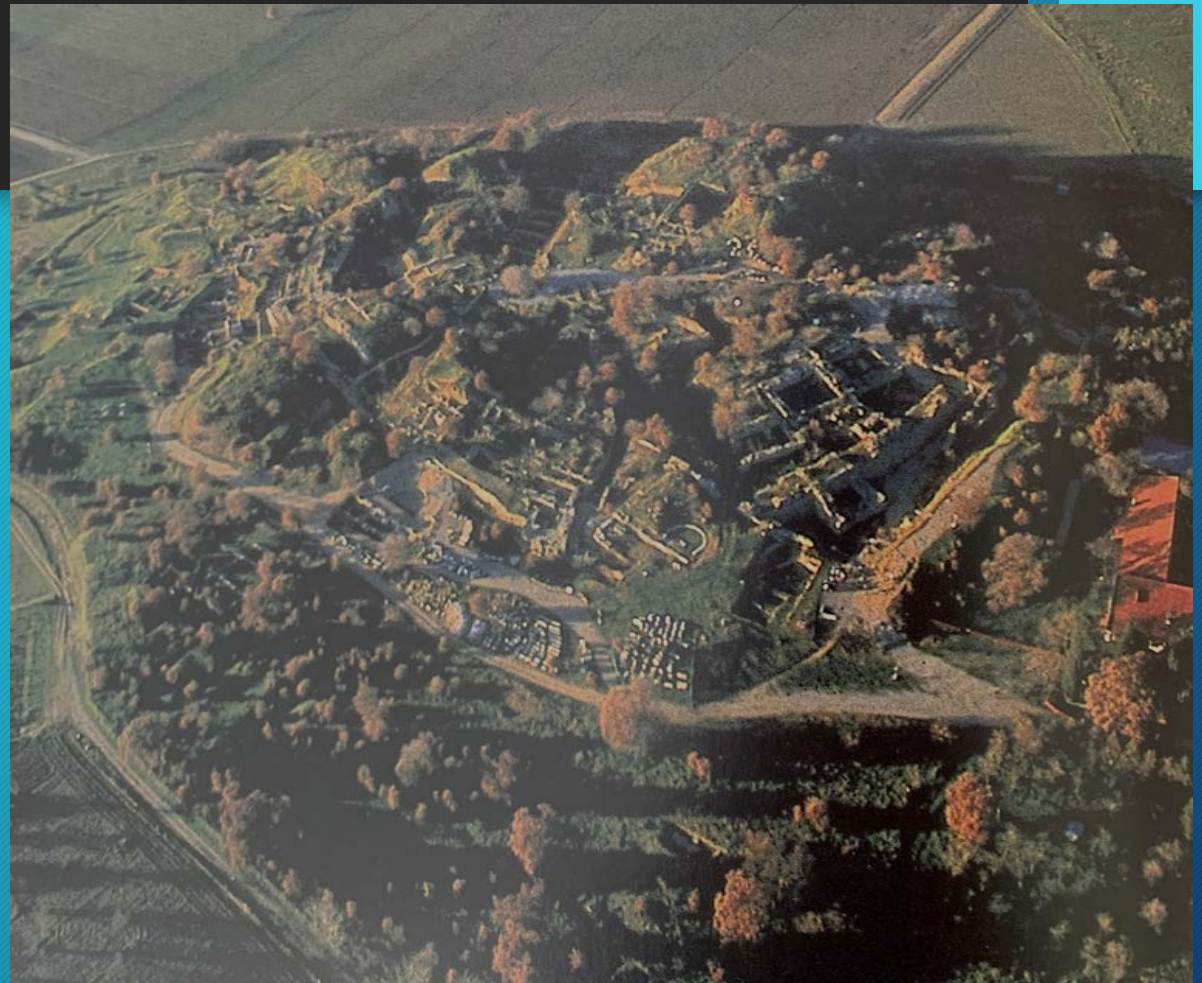

Heinrich Schliemann (1822-1890)

Retrat 1861 i autògraf

Descobriments de Troia (Ílion)

- Excavacions de Schliemann a la colina de Hissarlik (1871-1874, 1884 i ss.). Jean-Baptiste Le Chevalier (1752-1836) i Frank Calvert (1828 - 1908) ja havien identificat abans Hissarlik com el lloc de Troia, era conegut pels turcs del moment com "la colina de la fortalesa".
- A 8 metres de profunditat: Troia de la *Ilíada*? Suposada troballa del tresor de Príam.
- Ciutat històrica identificada actualment amb Troia VI-VII (des d'Alfred Dörpfeld) i definitivament per Rüstem Aslan (actual director d'excavacions).

TRESOR DE PRÍAM

Sophia Engastromenos, muller de Schliemann, amb una diadema del “tresor de Príam”, suposadament el dia del seu descobriment (31 de maig de 1873).

Objectes trobats: objectes de coure, una gerra d'or, copes de plata i dues d'or, i un gerro de plata amb dues diademes, collars, una ingent quantitat d'anells, sis polseres, dues copes, una gran varietat de botons, monedes i altres objectes.

TRESOR DE PRÍAM

Museu Pushkin de Moscou

Fotografia de l'època (dècada 1870)

La resta d'objectes trobats durant les successives excavacions fins avui dia es troben repartides entre el Museo Pushkin, el Museu del Hermitage de San Petersburg, el British Museum, el Museo de Prehistòria i Protohistòria de Berlín i el Museo Arqueològic Nacional d'Atenas.

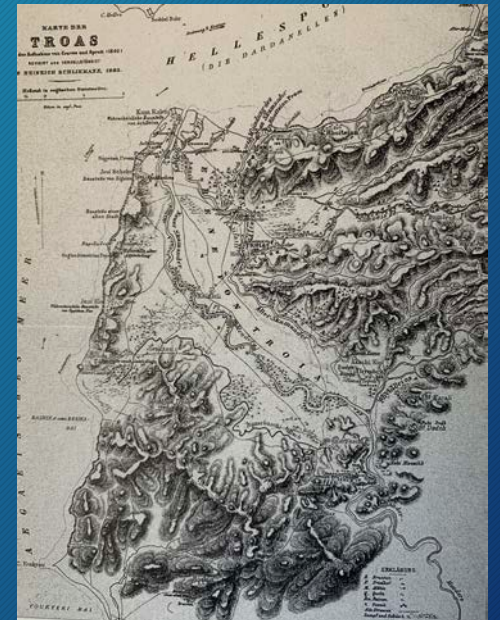
Les Troies excavades

Gràcies a aquestes darreres excavacions d'Aslan sabem que la protecció exterior de l'asty no era una muralla sinó un fossar molt profund.

Les 9 ciutats identificades fins el 2019, quan es va completar l'anàlisi d'una 10ª per l'equip de Rüstem Aslan que dataria del 3500 a. d. C.

Mapa de Troia fet a partir de les observacions i excavacions de Schliemann (1883)

Imatges fotografiades per ALF a l'exposició "Troia. Traum und Wirklichkeit" (Stuttgart, 2001).

Segons les indicacions que dona la *Ilíada* el mar semblava estar més a prop del que està en l'actualitat: això pot explicar-se per l'enretirada de les aigües; les anàlisi han demostrat que els materials dels qual està constituïda la plana actual són el resultat d'aquesta enretirada.

Segurament els vaixells atracaven a la badia i quan necessitaven pujar cap a l'interior ho feien a través del riu Escamandre i els seus ramals.

Les excavacions dirigides per Aslan no han aconseguit trobar cap resta d'una muralla exterior a l'asty, però sí d'un profund fossar que envoltaria la ciutat de Troia per protegir-la.

MICENES •

Micenes segons la *Ilíada*: rica en or i llar d'Agamèmnon

Excavacions de Schliemann al Peloponès

Sota supervisió del govern grec:

1876: Trobada del cercle A 6 de tombes (datat posteriorment de 1550-1500 a. de C.): 9 dones, 8 homes i 1 infant

Excavacions a la ciutadella de Micenes (Peloponès) a la recerca del Palau d'Agamèmnon

Schliemann i Alfred Dörpfeld a la Porta dels Lleons o Grifons, entrada a la ciutadella

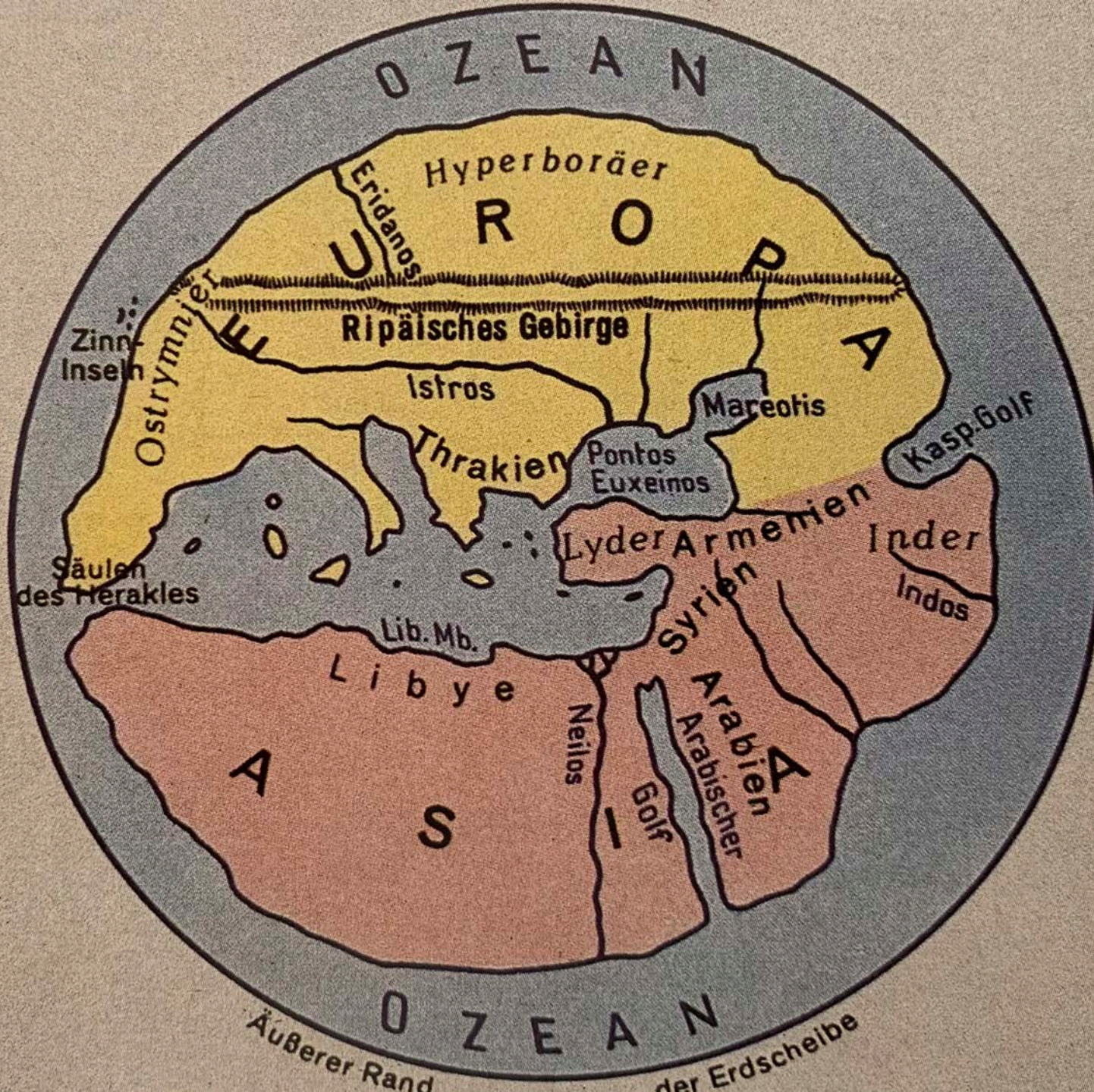

Excavacions de Schliemann al Peloponès

A dintre de les 6 tombes: un luxós aixovar aprox. 15 kg d'or (corones, espases, esteles, màscares);
entre les 6 màscares es troba la suposada **“màscara d'Agamèmnon”**

Representació de la imaginació geogràfica de l'època. Fotografiat per ALF a l'exposició "Troia. Traum und Wirklichkeit" (Stuttgart, 2001)

A satellite-style map of the Mediterranean region, showing the sea in dark blue and the surrounding land in shades of green and brown. The text is overlaid on the sea.

PERSONATGES DE LA *ILÍADA*

(sobre escenaris actuals i
amb els epítets més
repetits)

Menelau

Paris

Diomedes

Odisseu

Nèstor

Aquil-les

Agamèmnon

“Herois de la Ilíada”, gravat de Nikolai Utkin (1829) a partir de dibuixos de Johann Heinrich Wilhelm Tischbein

BÀNDOL "GREC": AQUEUS, ARGIOUS, DÀNAUS

Melenuts, de llarga cabellera, belicosos, d'ulls vius, servidors d'Ares, d'armadures de bronze, de cavalls àgils

Herois:

Agamèmnon (Micenes)

Menelau (Micenes-
Esparta)

Aquil·les/Aquil·leu (Ftia
a Tessàlia)

Odisseu/Ulisses (Ítaca)

Diomedes (Argos),
Aiant/Àiax (Salamina)

Nèstor (Pilos)

Patrocle/Pàtrocle
(Ftia a Tessàlia)

Fènix (Beòcia-Tessàlia)

Divinitats aliades:

Atena/Atenea, Hera,
Posidó, Hermes, Hefest,
Tetis

Dones significatives:

Helena/Hèlena
(Esparta-Troia)

Dones esclaves
raptades a la Tròade:

Criseida (Crise) i

Briseida (Lirnessos)

GRECS

HELENA

AQUIL·LES

AGAMÈMNON

PATROCLÉ

TRÀCIA

MAR NEGRA

DARDANÈLS

DARDÀNIA

TROIA

MACEDÒNIA

MAR EGÈA

TESSÀLIA

FÈNIX

ÀSIA MENOR

MAR JÒNICA

ÈTÒLI

BEÒCIA

ÀTICA

ODISSEU

ÍTACA

MICÈNES

SALAMINA

ARGOS

NÈSTOR

PILOS

ÈSPARTA

AIANT

MAR MEDITERRÀNIA

MENELAU

DIOMEDES

CRÈTA

LÍCIA

HELENA

Ἑλένη

L'argiva, divina entre les dones, la del rostre semblant als déus

Antonio Canova (1812)

ESPARTA

AIANT

Αἴας

Telamoni, amb escut com una torre, antemural dels aqueus, vestit amb coratge impetuós, el millor entre els dànaus, per figura i obres, després de l'excels Pèlida

SALAMINA

Còpia de Giambologna de l'original d'Antigens (Musei Vaticani)

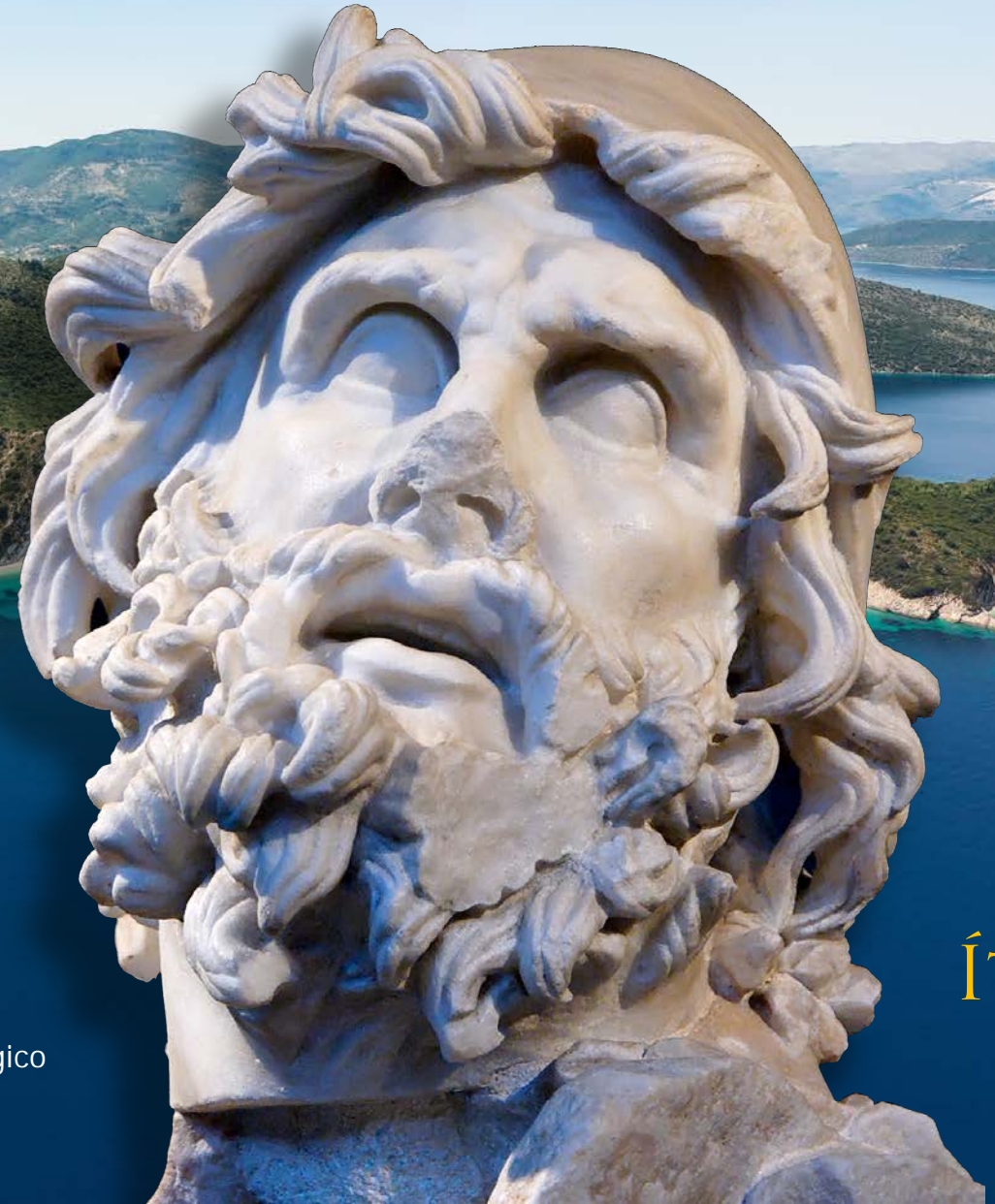
ODISSEU

Ὀδυσσεύς

Laèrtida, ric en ardots, ric en enginy, semblant a Zeus en prudència, d'ànim pacient, famós en la llança

Cap del grup escultòric "Polifem" (Museo Archeologico Nazionale e Area Archeologica di Sperlonga)

ÍTACA

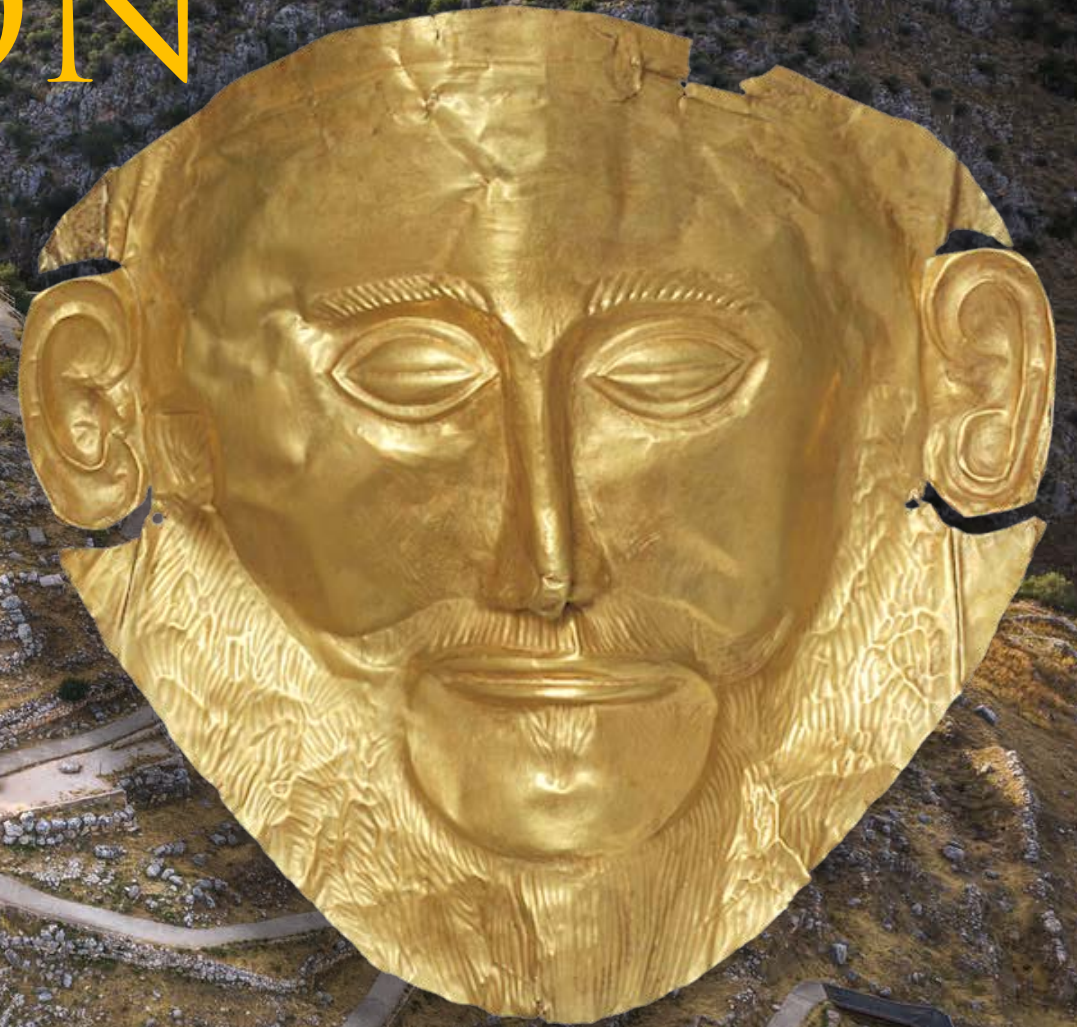

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝ

Ἄγαμέμνων

Atrida, pastor/rei d'homens, el de gran poder, el més cobdiciós

MICENES

Màscara d'Agamemnon

MENELAU

Μενέλαος

Atrida, cabdill d'homes, el ros, valent a la batalla, famós per la llança i la pica

ESPARTA

Cap del Grup "Pasquino", còpia romana a partir de l'original del s. III d. de C. (Loggia dei Lanzi, Florència)

AQUIL·LES

Ἄχιλλεύς/Ἄχιλλῆος

Pèlida, fill de Tetis, estimat per Zeus, diví,
l'eximi, de peus/cames lleugers, , el millor/el
més valent dels aqueus, destructor de
ciutats/d'homes, implacable, d'ànim de lleó

TESSÀLIA

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein

DIOMEDES

ARGOS

Tidida, de cor fort, coratjós en la lluita, el millor dels aqueus, el més esrçat dels aqueus, semblant a un déu, capaç de lluitar amb el pare Zeus, domador de poltres

"Diomedes de Múnic", copia romana d'un original grec (440-430 a. C.)
atribuït a Cresilas (Gliptoteca de Múnic)

HEROIS TROIANS: TEUCRES (PRÍAM)

El poble de les llargues llances de freixe, d'ànim altiu, domadors de poltres, de cavalls bonics

Herois:

Hèctor (Troia), Paris (Troia),
Hèlen (Troia), Deífob (Troia),
Troilos (Troia),
Eneas/Enees (Dardània),
Glauc (Lícia),
Sarpèdon/Sarpedó (Lícia),
Polidamant, Doló

Dones significatives:

Hècuba (Troia),
Andròmaca (Tebes-Troia),
Helena/Hèlena (Esparta-Troia)

Divinitats aliades:

Afrodita, Ares, Apol·lo,
Artemisa, Leto, Escamandre

TROIANS

DEÍFOR
TROILOS
HÈCUBA

ENEAS

TRÀCIA

DARDANELS

MAR NEGRA

MACEDÒNIA

TROIA

DARDÀNIA

MAR EGEA

TESSÀLIA

ÀSIA MENOR

MAR JÒNICA

ÈTÒLIA

BEÒCIA

ÀTICA

ÍTACA

MICENES

TEBES

ARGOS

HÈCTOR

PILOS

ÈSPARTA

ANDRÒMACA

LÍCIA

GLAUC
SARPÈDON

PARIS

MAR MEDITERRÀNIA

HÈCTOR

Ἕκτωρ

Priàmida, fill estimat, diví, déu entre homes que no sembla fill de mortal, estimat per Zeus, el millor guerrer entre els troians, armat de bronze, de casc tremolós, esclarit, de cor fort, el de la bella figura, domador de poltres, occidor d'homes, hàbil en la llança

TROIA

ANDRÒMACA

Ἄνδρομάχη

Filla del magnànim Eetió, esposa d'Hèctor,
la de braços nivis

TROIA

"Andròmaca" (1853), José Vilches, Paseo de Recoletos de Madrid

PARIS

Πάρις

Alexandre, Priàmida, deiforme, espòs d'Helena

TROIA

"Paris amb la poma" (1830-1840), Herman Wilhelm Bissen, Ny Carlsberg Glyptotek.

ENEES

Αινείας

Cabdill/rei/ pastor d'homes, conseller dels troians, que posa en fuga els enemics, enorgullit de ser fill d'Anquises, pastor de bous, i d'Afrodita

RIU
ESCAMANDRE

A detailed marble bust of Aeneas, showing him with thick, curly hair and a full beard. He has a serious expression and is looking slightly to the left. The bust is set against a background of a dry, hilly landscape with a winding river.

Cap d'Enees al grup "Enees, Anquises i Ascani" (1618-1619), Gian Lorenzo Bernini

A satellite-style map of the Aegean Sea region, showing the Greek archipelago and the eastern coast of the Balkan Peninsula. The land is depicted in shades of green and brown, while the sea is a deep blue. A small white dot is placed on the eastern coast of Greece, near the island of Lesbos. The text is centered over the sea.

I per saber-ne més del temps i
els indrets de la *Ilíada*...

Bibliografía

- Coulmas, Florian, *The Blackwell Encyclopedia of Writing Systems*, New Jersey: Wiley-Blackwell, 2006.
- Chadwick, John, *El enigma micénico: el desciframiento de la escritura Lineal B*, Madrid: Taurus, 1973.
- Kober, Alice E. "The Minoan Scripts: Fact and Theory", *American Journal of Archaeology* 52, no. 1, 1948), 82-103.
- Latacz, Joachim, *Troya y Homero: hacia la resolución de un enigma*, Barcelona: Destino, 2003.
- Lord, Albert, *The Singer of Tales*, S. Mitchell and G. Nagy, eds. Cambridge UP: Cambridge and London, 2000.
- Nagy,
- Piquero Rodríguez, Juan, *La civilización micénica*, Síntesis: Madrid, 2020.
- Schliemann, Heinrich, *Autobiografía*, Córdoba: Almuzara, 2010; també com *El hombre de Troya: Autobiografía*, Madrid: Interfolio, 2010.
- Siebler, Michael, *La Guerra de Troya: mito y realidad*, Barcelona: Ariel, 2005.
- Theune-Großkopf, Barbara (ed.), *Troia. Traum und Wirklichkeit* (catàleg de l'exposició), Forum der Landesbank Baden-Württemberg, Archäologisches Landesmuseum Baden-Württemberg, Braunschweigisches Landesmuseum Braunschweig, und Herzog-Anton-Ulrich-Museum, 2001.
- Whitley, James, *The Archaeology of Ancient Greece*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Wood, Michael, *En busca de la Guerra de Troya*, Barcelona: Crítica editorial, 2013.

Filmografia: algunes tragèdies i mites relacionats amb la Ilíada

- Giorgio Ferroni: La guerra de Troia (1961)
- Marino Girolami: L'ira d'Aquil·les (1962)
- Mihalis Kakogianis: *Electra* (1966), Les troianes (1971) i Ifigènia (1977)
- Pier Paolo Pasolini: *Èdip Rei* (1968), *Medea* (1969), *Apunts per a una Orestíada Africana* (1970)
- John Kent Harrison: Helena de Troia (2003)
- Wolfgang Petersen: Troia (2004)

Més informació: <https://www.tragediagriega.cl/cine>